

III.

A' PRÓSA, 'S KIFEJLÉSE' FÖLTÉTELEI.

OLVASTA

MIDŐN RENDESTAGI SZÉKÉT ELFOGLALNÁ,

A' M. T. T.' NAGY GYÜLÉSÉBEN, SEPT. 8. 1836.

FÁBIÁN GÁBOR.

Tekintetes Academia! Értekezésem' tárgyának a' prósát választván, nem tettem czéломúl, róla kimerítő rendszerben elmélkedni, 's minden egyes osztályát tulajdon stylistikai szabályai szerint külön adni elő; hanem egy olly közönséges nézőpontból fogni fel azt, honnét az írásbeli előadás' ezen egész nemére tekintetet vetve, *átalános kifejlésének időpontját 's kedvező körülményeit tapasztalás' és okadás' útján meghatározni, 's ahhoz képest a' magyar prósa' jelen és jövő állapotjáról helyes ítéletet 's következtetést hozni lehessen.*

Illy szempontból indulván ki e' tárgyban, ha a' prósát az írásbeli előadás' másik fő nemével a' poesisal egybevetjük: amazt, mint kötetlen formájára nézve a' köz életbeli beszéd móddal teljesen egyezőt, természetes —, emezt, mint bizonyos kiszabott schemákhoz kötözöttet, mesterséges írásmódnak méltán nevezhetni. Mivel pedig természet a' mesterségnek mindenben előtte járni szokott: innét azt kellene következtetni, hogy tehát a' prósa' kifejlésének, a' poesis' kifejlését szükségképen meg kell előznie. És viszont, ha ez állana, akkor szétnézvén honi literatúránk' mezején, midőn azon a' poesis' bujálkodó telke mellett, a' prósáét korántsem olly dúzsnak, sőt nemesebb termékekben szembetűnőleg szegényebbnek tapasztaljuk: elszomorodni nem kis okunk volna. Mert ha az imént tett következtetés szerint, poesisunk' eddigi

fényes előhaladása, minél fogva azt majd szintén culminatioja' pontjáig emelkedettnek mondhatni, oda mutatna, hogy prósánk a' maga pályáját már előbb lejárta: úgy ez utolsónak valahai magasb kifejlését reménylenünk sem volna többé szabad; és miután prósai literaturánk' ekkorig való történetében egy csillogó időszakaszt sem találunk, nagy fájdalomra azt kellene hinnünk, hogy nyelvünk' szellemi életében a' prósának aranykor a' végzettől szánva nem volt. E' tekintet multba és jövőbe elannyira busító, hogy annak lehető felderítése nemzeti literaturánk' érdekében fekvőnek lenni láttatik. Nézzük tehát, ha valljon a' dolog közelebbről vizsgálva, kedvezőbb színben tűnik-e fel előttünk? Vizsgálatomat

Elsőben is a' tapasztalás' nyomán kezdvén meg, ez uton nem csekély vigasztalást lelek mindjárt ama' felfedezésben, mi szerint úgy találom, hogy mind azon régi 's újabb korbeli mívelt nemzeteknél, mellyek a' literaturai pályán jeles haladásokat tettek, a' poesis' kifejlése a' prósaét átaljában jóval megelőzte. Igazolják ezt különösen a' hajdani Hellas' és Róma' nyelvének történetei. Mert valljon ki nem tudja, hogy ha a' görög lant' életre jövését a' ma csak neveikben élő Amphionok', Orpheusok' 's Musaeusok' mesés koráig nem visszük is: úgy is sokkal előbb megkezdte az tündöklő szerepét a' majdan hasonló fényben előállott attikai prósnál. Az isteni Homér' 's vele egy ívásu Hesiod' magas énekei, a' Cyclicus költők' vetélkedve szórt utánzó verselése, a' mérges Archilochus', szelid Anacreon', fenséges Pindar', 's Apoll' egyéb felken-teinek művei, már rég hírt szerzének a' görög honnak akkor, midőn még az prósából egy remeket sem mutathatott; és a' Pericles' százada, mellyben a' görög prósa Thucydides és az attikai méhnek méltán nevezett Xenophon, Isocrates, a' dörgő Demosthenes, 's annak egyéb hősei a' poessissel egy rangra emelték, csak későbbben következett. — Latium' földének literaturáját a' kengyelből szavalt fescenninus versekkel látjuk megkezdetni, és soká csupán 's kizárólag a' költészet' határai közt mozogni. Cicero és Sallust, Plinius és Tacitus, kikben a' római prósa utóbb dicsőült, a' nemzet' első költőit: Livius Andronicust, Enniust és Plantust, nem megelőzték, hanem több mint egy századdal későbben követték. És, hogy illy közönségesen tudva lévő dologban kelletlen szószaporítással ne éljek: legyen elég a' később korbeli nemzetek' lite-

raturájára csak újjal mutatnom, 's rövid szóval megjegyezmem, miképen a' franczia, olasz és spanyol népnél a' troubadurok, az angolnál a' minstrelek, scótoknál a' bárdok, 's németeknél az ugy nevezett minnesängerek vagyis népköltők, szintén egy hangon bizonyítják, hogy a' poesis' nyelve itt is mindenütt messze előtte járt a' prósa' nyelvénél. Mi szerint bizvást elmondhatni, hogy az emberi nemzet' történeteiben alig találkozik példa, melly ellenkezőre, vagyis a' prósanak a' poesissel azonegy időben történt kifejlésére mutatna. Midőn ezen állítást illy általánosan teszem, nem kerülte el figyelmemet Éjszak-Amerika' literatúrája, melly e' részben első tekintettel néminemű kivétel gyanánt látszik előtűnni. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az új világ' ezen részében, melly az ó világgal, ugy szólván, mindenben ellenkező ösvényt követ, azt vesszszük észre, mintha itten prósa és poesis kezdet óta egyenlő lépést tartottak, 's mint két iker testvérek együtt születtek 's nevelkedtek volna. De ez észrevétel elveszti minden fontosságát azonnal, mi-helyt meggondoljuk, hogy az éjszakamerikai egész literatura korántsem eredeti, hanem csak származéka 's egy átplántált ága az európai anyország', Anglia', literatúrájának. Mikor innét prósa és poesis az oceánon átvándoroltak, már akkor amaz ezt a' kifejlés' ösvényén utólérte volt; és csak így történt, hogy tőle az új honban is hátra nem maradt. E' szerint, ha mindeniknek korát nem új honosulása' hanem születése' idejétől mérjük: látni való, hogy a' poesis itt is valóban éltesebb a' prósanál.

Miután tehát a' tapasztalás illy közönségesen megczáfolja ama' feltételt, mintha a' prósai természetes előadásnak a' poetai mesterséges előadásnál korább kellene kifejlénie: ez nyilván oda mutat, hogy szükség olly gyökeres oknak létezni, melly a' tapasztalás' e' paradoxumnak tetsző tanúságát igazolja. És valóban, a' *dolgot okoskodás' útján nyomozva*, azt könnyű is feltalálnunk. E' végre nem kíváncsít egyéb, mint a' nyelvbéli előadás' két fő nemének eredetét 's természetét voltaképp meghatároznunk. Már ha a' poesis' és prósa' természeti mivoltát 's az emberi lélekben rejtező eredeti forrásait mélyebben megtekintjük: nem lehet észre nem vennünk, hogy amaz a' képzelet' és érzés', emez az értelem' és ítélőerőnek szüleménye 's tolmácsa, melly által a' poesisben szív szívhez, a' phantasia' szabadkénye szerint, a' prósában ész

észhez, az okosság' objectívus törvényei szerint beszél. Kérdést nem szenved, hogy az emberi lélek' ezen tehetségei közül a' két első — melyek néminemű részben még az oktalan állatokkal is közösek — a' két utóbbinál korábban kifejlők. Szellemi életünk, vagyis lelkünk' munkássága, csakhamar a' testi születés után, a' képzelet' 's érzés' bennünk lappangó ereinek felfakadásával kezdődik meg, és a' poesis nem egyéb, mint e' második születésnek élőszóval hirdetése, vagy — hogy úgy szóljak — a' megszületett léleknek első öröm-rivalása. Tudniillik a' természet' még serdületlen fija, a' körülötte lévő tárgyak' özön behatásaitól elborítva, öntudatra ébred: — az benne érzést 's képzetet gerjeszt; ezek pedig beljében egy új ideális világot teremtnék, mellynek keblében létezését megtestesült alakban nyilvánítani akarván, lelke a' külvilág' rálövelt sugáraitól felmelegülten, mint a' Memnon' szobra megzendül, a' néma ajkat érthető hanggal tölti el, és e' hang, a' költői lantnak első megpendülése. Igen is, a' poesis' eredetét a' nyelv' eredetével majd szint' azon egynek mondhatni; miután a' nyelv is tulajdonkép nem egyéb lévén, mint az érzés' 's képzelet' egy olly tolmácsa, melly a' léleknek ezek által okozott belső mozdulatit testi hangokkal magyarázza, már magában néminemű poetai színt árul el. A' bárányát vettett együgyű pásztorkány' panaszos sirásában, a' kis gyermek' vesszőparipájához intézett hősi beszédében, sőt a' fűben melázó csecsemő' félig érett petyegésében egyiránt poesis rejtezik. Mind a' három ugyanazont műveli, mit a' valódi költő művel, t. i. lelkének a' pillanatban érzett helyzetét saját személyessége' körén belől, élő hangképekben rajzolgatja: erre sem mesterség, sem tudomány, még csak írástudás sem, csupán belső ihletés 's jelentéssel bíró nyelv kíváztatik. Innét van, hogy a' poesis' termékeny csemetéje virágzással a' tudományos mesterséget mindenütt megelőzte, — sőt ugyanannak még olly szigorú éghajlat alatt is, hol az utóbbiak soha meg nem fogamszhattak, buja sarjadásait tapasztaljuk. Említsem-e Osiánt, 's a' celták' egyéb nevetlen bárdusait, kik e' betűt soha nem ismert népnek, saját írástudatlan voltuk mellett, örök időkre virulandó 's a' legműveltebb izléstől ma és mindenha méltán irigylendő poetai hirt szerzettek? Vagy, ha ama' bámulatos gyengédség, ama' megfoghatatlan szelídségű erényes szellem, melly ezeknek énekeiben szívétolvasztólag fuval, arra kényszerít bennünket, hogy történeti

adatok' nem létében is, illy ragyogó költéssel dicsekedett népnél, a' műveltség' egykori létezését kelljen gyanítanunk: ám ne legyen e' helyt a' celta költészet említve általunk, 's szolgáljon inkább például olly tiszta igazság, mellyet ellenkező sejtésnek legkisebb árnyéka sem homályosít. Azt csak nem fogja alaposan gyaníthatni senki, hogy az újabb világrészek' irtatlan vadonai közt, az anya természet' eredeti meztelenségében felfedezett különbféle emberfajoknál, azon merő állati életet, mellyben ezek egymást felfalva folyvást tenyésznek, egykor valaha szellemi életnek 's műveltségnek kellett legyen megelőznie. Még is, ha a' velek érintésbe jött utazóknak hihetünk, úgy találjuk, hogy még ezen bárdolatlan erkölcsű 's szegény nyelvű népeknél is a' poesis nem egészen ismeretlen. A' nyugoti 's déli indusok' hozzánk eljutott egynehány dalai legalább igazi poesis' csalhatatlan bélyegét viselik. Valljon e' bárdolatlan népeket, mellyeknek egy része 10ig számlálni alig tud, ki tanítá meg arra, hogy mielőtt a' tudomány' legközelebb fekvő elemeivel, az arithmetikai egységek' összerakásával ismereteseek volnának, a' poesis' égből szállt magvát vadon kebleikben illy korán csirázásra 's gyümölcsözésre hozhassák? Senki egyéb, mint az anya természet, ama' nagy oktató, melly az erdei csalogány' torkába a' bájoló éneket, a' fecske' parányi agyába az architectura' első alaprajzolatit adta. Nemde mind ezek kétségenkívülvalóvá teszik azt, hogy a' poetai előadás, bármi mesteri szint viseljen is, egyenesen és egyedül a' természet' méhéből veszi származását; következőleg belső mivoltára nézve is ennek és nem a' mesterségnek igazi sajátja? elannyira, hogy midőn minden tudományt mesterség által megszerezhetni, a' poesiszt ezen úton eltanulni nem is lehet, amaz ismeretes mondás szerint: „Poëta non fit, sed nascitur“. A' mesterség a' poesisben csupán a' később ráruházott külső formát tulajdoníthatja magáénak; és ezt sem egészen, mert a' mesterség e' részben is csak a' természet' nyomdokain indult. Az úgy nevezett rhythmus, mellyen a' poetai előadásnál idővel divatba hozott többféle vers-schemák átaljában alapulnak, a' tőlünk legtávolabb eső óskornak gyermeki poesisében szintén feltaláltatik, és pedig természeti szükségképen. E' rhythmus ugyan is nem más, mint az élő szónak, ama' belső hangokhoz, mellyekből a' lélek' harmoniája az érzés' 's képzelet' húrjain szerkeztetve van, idomított modulatiója, — melly ennél fogva a' nyelvbéli

előadásnak annyira természetében fekszik, hogy az még a' legmindennapiabb prósai beszédből sem hibázhatik; a' minthogy abban numerus név alatt ismeretes is; a' mi viszont maga a' nyelv' már általunk egyszer érintett poetaiségának újabb tanubizonyysága. — De nehogy, midőn prósáról értekezni akarok, a' poesis feletti elmélkedésbe kelletén túl elmerrüljek, tárgyamhoz közelebb térek. A' mit eddig kitérőleg mondani láttattam, szükségjvölt mondanom; mert czéломhoz képest a' prósáról csak a' poesishez való viszonyának szem előtt tartásával lehetett és lehet tovább is szólnom.

Említém fenntebb, hogy a' prósa az emberi lélek' eszmélő 's ítélőtehetségének nyelve; most még hozzá teszem, hogy írásbeli 's tudományos nyelve; miből önként foly, hogy prósat írás és tudomány nélkül nem ismerek. E' merésznek tetsző állításomnak ellene vethetné valaki azon kérdést: hát valljon a' tudatlanok' társalkodási közbeszéde, és a' tudósok' ékesszólása nem prósai előadás-e? A' kérdés állításomat meg nem czáfolja; miután reá azt felelhetem, hogy a' közbeszéd, igenis, nem prósa, hanem csak anyag, mellyből az egykor alkottathatik; az ékesszólás ellenben prósa ugyan, de már megelőzött írást és tudományos műveltséget teszen fel. Mert megjegyezni szükség, hogy valamikor prósáról fenntebb értelemben szólnunk, alatta mindig nem szóbeli, hanem írásbeli előadást értünk. A' prósat illy értelemben vévén, róla azt hiszem, hogy az létre csak akkor jöhet, mikor már a' lélek a' pusztá érzés' 's képzelet' individualis köréből kilépve, reflexiókra serdült, 's ezeket objectivitás' rangjára emelve előállítani képes. És ugyan ez kezdőpontja a' tudományos műveltség' pályájának is. Hogy ez, valamint egyes személyeknél, ugy egész népeknél csak az érettség' zsendülő szakában szokott beállani: tapasztalás és történetek bizonyítják. Az emberek' 's nemzetek' viruló gyermekkorának egyedülvaló szerelme 's dajkája a' musa; és csak miután ennek karjai közt magokat kienyelgették, miután öléből kinőttek, közelítnek a' komoly Minerva' templomának, a' tudományok' iskolájának küszöbéhez. Sőt még ide jutva is, a' játszi gyermekkor' örömeit 's nyelvét csak lassan felejtik; úgy hogy a' tudomány' prósai méltóságából leszállva, kénytelen eleinte poetai köntösben magát nálok beszínleni. A' görögök' régi történeteiből olvassuk, hogy e' népnél kezdetben, műveltségének virradtakor, majd minden tudományok versben

szólottak; és csak később, a' betűírás' feltalálása után történt az, hogy a' prósa magának a' poesisétől külön vált birodalmat alkatván, annak oraculumai mondatiból 's mythoszából a' vallástudományt, epósából a' historiát, gnomáiból a' philosophiát, és így a' többi tudományokat saját köntösökben előállította. — És ímé így szülék a' tudományok a' prósat, 's szülé viszont a' prósa a' tudományokat. Mellyből látni való, hogy ezek egymás' előmenetelére kölcsönös hatással vannak; és hogy a' mint 's a' mikor a' tudományos műveltség fejledezni kezd, akként és akkor fejlődik ki a' prósa nyelv is. Következésképpen bizonyos végre az is, hogy mivel a' prósa tudományos műveltségből és így mesterségből, a' poesis ellenben magából a' természetből veszi eredetét: ahhoz képest, igazán véve, mesterséges előadásnak inkább az elsőt, természetesnek inkább az utolsót lehetvén tartani, *a' prósa' kifejlési időpontjának szükségkép csak a' poesis' kifejlése után kell bekövetkezni.*

Megállapítván e' szerint a' prósa' kifejlésének valódi időpontját, következik, adott ígéretemhez képest, azt vizsgálnom, *mellyek a' kedvező körülmények ezen kifejlési időpont' előhozására?* Mondhatnám röviden, hogy: ugyanazok, mellyek a' tudományos műveltséget általában elősegítik; de ez annyi lenne, mint a' kérdést nem megoldani, hanem félrehárítani, miután ez által az: valljon hát a' tudományos műveltséget mi segíti elő? folyvást felelet nélkül maradna fenn. Azért e' tárgyban olly úton akarok indulni, mellyen a' kérdést egyszerre mind a' két'-állásában meg lehessen fejtenem. Egy illy czélomra vezető útnak tartom pedig azt, ha a' prósat ott, hol az eddiglen a' classicitas' legfőbb fokáig haladt, tekintem meg, 's kísérem kifejlési menetelében; meg lévén győződve, hogy a' mi itt a' prósa'ra kedvezőleg hatott, azt bizvást általános szabály gyanánt lehet felállítanom. — Ha classicitást kell keresnem: hol találom azt fel tisztább fényben, mint a' régi görögök' 's rómaiak' literaturájában? — és különösen a' prósa' előadást tekintve, nemde az újabb kor, minden műveltségi nagy előhaladása mellett is, kénytelen elismerni, hogy e' részben azokat még nem volt képes utólnérni? Amaz egyszerű méltóság, szívre és velőre ható lelkeség, komolycsín, gond és izlés, melly a' hellen és latin prósa'ban, az ifju természet' szilárd erejét a' legfinomabb műveltség' szelíd szellemével párosulva mutatja, az újabb kor' prósa' nyelvében sehol fel nem található; úgy, hogy ennél fogva,

majd szinte hajlandók volnánk azt hinni, talán e' classicai prósa magának az őskornak kizárólag sajátja, 's a' tökélynek egy olly ideálja, melyet a' később századok' gyermekeinek csak többé-kevésbé megközelíteni lehet, de egészen elérni nem szabad. E' classica prósat veszem tehát például, 's ebben is jelesebbül a' latinra, mint előttünk közönségesebben ismertre terjeszttem ki figyelmemet.

Ha a' classica prósa' kifejlésének történeteit szorosabban vizsgálom: úgy találom, hogy az legvirágzóbb korát a' respublica' idejében élte; 's minden egyéb rá kedvezőleg ható körülmények között, legtöbbet az akkor Athenae' 's Roma' falai közt szenvedelemmel úzótt ékesszólás' mesterségének köszönhetett. Ez ékesszólás köz dolgoknak köz helyen vitatását tárgyazván: azt minden görög és római, ki hazája' ügyébe befolyni, a' polgári pályán nevet, tekintetet 's előmenetelt nyerni kívánt, magának megszerezni 's tökéletesíteni igyekezett. Sokaknak hasonló igyekezete eleven vetélkedést, nagy belső mozgást 's lelki munkásságot gerjesztett; minek is következése az lón, hogy a' nyelvbeli előadás' tökéletességének legrejtettebb titkai egymásután felfedtvén, az ékesszólás kimerítő rendszerbe hozott különös tudományyá válék. A' régibb római ékesszólás' polgári fontosságát 's annál fogva történt nagyraemeltét, egy a' császárság' idejebeli nevetlen író, *De causis corruptae eloquentiae* czimű igen szép dialogjában, melyet némelyek balul Tacitusénak, mások helyesebben az ifjabb Pliniusénak lenni gyanítnak, imígy adja elő: „Magna eloquentia, sicut flamma, materia alitur et motibus excitatur et urendo clarescit. Eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit. Nam, etsi horum quoque temporum (érti a' maga korát) oratores ea consecuti sunt, quae composita et queta et beata republica tribui fas erat, tamen ista perturbatione ac licentia plura sibi adsequi videbantur, cum mixtis omnibus, et moderatore uno carentibus, tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc leges adsiduae et populare nomen, hinc conciones magistratuum poene pernoctantium in rostris, hinc adensationes potentium reorum et adsignatae etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones, et adsidua Senatus adversus plebem certamina; quae singula etsi distrahebant rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, et magnis cumulare proemiis videbantur; quia quanto quisque

plus dicendo poterat, tanto facilius honores adsequabatur, tanto magis in ipsis honoribus conlegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis apud patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat; hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant; hos ituri in provincias magistratus revereabantur, hos reversi colebant; hos et praeturae et consulatus vocare ultro videbantur; hi ne privati quidem sine potestate erant, cum et populum et senatum consilio et auctoritate tegerent; quin imo sibi ipsi persvaserant, neminem sine eloquentia aut adsequi posse in civitate, aut tueri conspicuum et eminentem locum stb.“ Nem lehetett különben, minthogy azon tudomány, mellyel ennyi haszon 's jutalom járt együtt, tüzes kedvelőket 's köz divatot nyerjen; miután az emberi természet' gyarlóságában fekszik már az, hogy még a' lelki javak közül is kiváltképen azokat kedvellje, mellyek a' szellemi gyönyör mellett testi nyereséggel is egybe kötvek. És valóban a' poeta ide czélozva, nem ok nélkül mondja:

„Ipse licet venias Musis comitatus Homere,
Si nihil adtuleris: ibis Homere foras.“

E' tekintet okozta azt, hogy az ékesszólás, valamint a' görögöknél, úgy a' rómaiaknál a' polgári életre megkívántató legfontosabb tudománynak tartatott, melly a' nevelés' fő tárgyává téve, mind magányos házakban, mind nyilvános iskolákban, fő- és alrendtől nagy szorgalommal tanítatott és tanultatott. Természetes, hogy hol a' szóbeli ékes előadás illy köz divatu lón, ott azzal együtt az írásbeli ékes előadásnak is szükségképen lábra kellett kapnia. Melly nép a' szép nyelvet beszédben megszokta, az azt írásban is mulhatatlanul megkívánta; tudván, hogy ha szépen szólani lehet, szépen írni sem lehetetlen. Így a' nyelvbéli ékes előadás a' forum' harsogó szónokszékeiről észrevehetetlenül a' magányos íróasztalokra is átszivárgott. A' tudósok, hogy míveiknek keletet, magoknak nevet szerezhessenek, mintegy kényszerítve lettek az ékesszólás' minden kincseit 's kecsseit kirabolni, 's írsaikat azokkal felruházva nyújtani a' közönség' kezeibe. Amaz aggodalmas gond, melly ez aranykorbéli classicus íróknak nyelvén olly átalában szembeötlő, talán nem kevésbé tulajdoníthatatik ama' körülménynek is, hogy ekkor, valamint az ékesszólásnak, a' fenntebb mondottak

szerint, fő rúgója a' haszonra 's jutalomra való kinézés volt: úgy a' könyvirásnak egyedüli kecsegtető ingere a' becsülethen 's szerzői szép hírben állott. Még ekkor a' nyomtatás' csuda mestersége, melly által az elme-míveket ezerszeres példányban egyszerre előteremtve, kereskedési czikkelylyé tehetni, ismeretes nem lévén: a' könyvirás kenyérkereső foglalatossággá 's alacsony nyerekedés' eszközévé nem aljasult. Írói pályára magát csak az szánta, ki arra belsőjében valódi hivatást érezett; nem úgy, mint ma, midőn az ösvényt, mint valamelly nagy országutat, boldogok, boldogtalanok egymásba ütközve tapossák. Valóban, ama' haszonvágytól tiszta character, mellyet a' régi íróknál, ha szinte kénytelenségbeli erény gyanánt is, el kell ismernünk, sokat tett arra, hogy magoknak 's literatúrájoknak a' classicai nevet megszerezhessek.

Ezek voltak a' görög 's római prósa' kifejlését közelebből elősegítő kedvező körülmények, mellyek közül, hogy az ékesszólás' virágzó divatát a' fontosabbnak nem ok nélkül tartjuk, azt az is bizonyítja, mert ennek hanyatlani kezdésével, a' classica prósa is azonnal alászállott. Hanyatlani kezdett pedig az ékesszólás akkor, midőn az, a' megváltozott polgári alkotmánynál fogva fontosságát elvesztette; vagyis, miután a' görög szabadságra idegen, a' rómaina egyes hatalmasok' uralkodása következett. Ugyan is az ékesszólás a' republica' idejében tulajdonkép' nem egyéb lévén, mint a' haza' köz dolgait intéző nemzeti szabad szó: annak a' hatalom' egy személyre ruháztával, vagy elnémulnia, vagy ennek zsoldjába szegődve szolgai alakot váltania kellett. Az utolsó történt meg. Tudniillik a' polgári megkülönböztetés többé nem érdem', hanem kegyelem' útján lévén elnyerhető: minden e' kegyelem' forrásához, a' császárok' udvarához tolazkodott; és az ékesszólás is, magas pályájából kiszorultan, ez ösvényen kereste szerencséjét; 's levette a' republicai szilárd ábrázatot, udvarias és mulattató színben kívánt tetszeni, erejét majd gyáva zsarnokok' istenítésére készített hízelkedő panegyricákban, majd a' rhetori elménczés' kopár mezején tett alakos szökdelésekben gyakorolván. — Mennyire elferdültek utóbb e' részben a' despotismustól adott tónus által a' kor' nézetei, bizonyítják némelly későbbi római írók, kik a' republicai remek ékesszólásról emlékezve, azt egy jól elrendelt statusban helyet sem találha-

tónak állították, és a' hajdani szabadság' e' nemes őrjét, szolgaságjok' rovására becsmérelgetni nem átalították. Ide tartoznak az általam már egyszer felhozott nevetlen írónak ime' mondásai: „Est magna ista et notabilis eloquentia, alumna licentiae, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, adrogans, quae in bene constitutis Civitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina et severissimae leges traduntur. Ne Macedonum quidem ac Persarum, ac ullius gentis, quae certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus; Rhodii quidam, Athenienses plurimi, oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Nostra quoque civitas donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in Senatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratum modus, tulit sine dubio valentiorum eloquentiam; sicuti indomitus ager habet quasdam herbas laetiores. Sed nec tanti reipublicae Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges; nec bonae formae eloquentiae Cicero tali exitu pensavit..... Minor oratorum obscuriorque gloria est inter bonos mores et in obsequium regentis paratos. Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? Quid multis apud populum concionibus, cum de republica non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? stb.“

Mint aljasodott légyen el hasonló gondolkozás mellett lassan lassan az ékesszólással együtt a' classica prósa: tanúi a' római literatura' vas korát a' császárság' ideje alatt előkovácsolt lelketlen írók, kiknek silány műveikből sem igazi tudomány többé, sem izletes előadás nem mutatkozik, hanem átaljában a' szolgaság' gyomorémelyítő szaga bűzöl elő. — És im' így van a' classica prósa' története, kezdetétől végéig, az ékesszólás' történetével természet szerint egybe olvadva. Mind a' kettő azonegy anyának, a polgári szabadságnak, méhéből vette származását; ennek emlőjén nőtt nagyra, 's ennek elhaltával érte végét.

Minden eddig mondottakat rövideden saját *literaturánkra alkalmaztatván*, belőlök azon tanuságot 's következtetést húzom ki, hogy ámbár prósánk' jelen állapotjában a' poesiséhez képest gyenge lábon áll is, azon elcsüggedni legkevesebb okunk sincsen; mert annak kifejlésének, a' természet' 's tapasztalás' általános törvénye szerint, csak emezé után kellvén megtörténnie, ennél fogva a' magyar prósa' virágkora nem hátunk' megett, hanem még előttünk vagy, mellyet hogy nyelvünk el fog érhetni, az iránt a' poesis' pályáján olly szép szerencsével már bevégezett előkészületei 's a' prósa' kifejlését különösen előmozdító kedvező körülményeknek is nálunk feltaláltatása, kecsegtető reményt nyújtanak. Ugyanis, mi ez utóbbiakat illeti: képviselőes alkotmányunknak, melly a' józan polgári szabadságot a' kárhozatos szabadosság 's önkény ellen alul feljül idvezsleges korlátok közt őrzi, a' szólás' szabadsága természetében fekszik; ez által pedig a' nemzeti ékesszólásnak, mint a' prósai nyelv' leghatalmasb képzőjének gyönyörű mezeje nyílik, mellyen országos 's megyei gyűlésekben, nagyok, kicsinyek egyenlő jussal versezhetnek a' polgári legszebb jutalomért, a' köz vélemény' koszorújért. Hogy e' jutalom azoknál, kikben szív és ész lakik, hatalmas inger 's kielégítő jutalom, tanúja ama' nemes küzdelem, melly a' legújabb időkben országos dolgaink' vitatásánál olly fényesen kitűnt, 's ama' némelly diaetai szónokaink' lelkes beszédeit bélyegző szorgalom és gond, melly által a' nemzeti ékesszólás' első alapjait már valóban letétetteknek lenni mondhatjuk. Emelni fogják azt más felől egyházi szónokaink is, kik hogy a' nemzeti ékesszólásra előttök álló szép alkalmat szépen kezdik használni, örömmel tapasztaljuk, találkozáván már közöttök ollyan is, kinek egyházi beszéde érdemesnek ítéltetett, hogy szépliteraturai gyűjteményben, prósai csinos nyelv' mustrájául közöltessék. E' példa polgári 's egyházi szónokainkról minden bizonynnyal íróinkra is kedvezőleg fog hatni; megtanulják belőle tisztelni mindenek felett a' köz véleményt, 's irni fognak gondnal, szorgalommal, nem haszonért, hanem becsületért. Sajtószabadsággal ugyan még eddig nem dicsekedhetünk; de hol a' szólás' szabadsága gyakorlatban létezik, hol annak fontossága egész mértékben elismertetik, és e' megbecsülhetetlen polgári jog nemzeti paladium gyanánt őrízetik: ott az írásbeli szabadságnak sem lehet későre elmaradnia. — Azon kedvező helyzetet, mellyben magunkat prósai

literatúránk' tökéletesíthetésére nézve a' szólásszabadság' jóvoltából találjuk, még kedvezőbbé teszi ama' körülmény, minél fogva prósánkat nem vagyunk kénytelenek épen a' semmiből teremteni elő. Mert azonkívül, hogy annak ösvényén egykét jelesb íróink már szerencsésen a' jeget megtörték; előttünk áll vezér-fáklya gyanánt maga teljes fényében a' görög és római classica literatura, melyet a' nemzeti nyelv mellett igazi studiumunkká téve, legbiztosabban célzt érhetünk. És erre a' jelen időkben annál nagyobb figyelmet illő fordítanunk, mivel azon fonák nézet, melyből a' classica literatúrának egyik ága, a' római, némelly hazai iskoláinkban eddigelé majd kizárólag csak a' kenyérkeresésre szánt konyha-deákság' megszerzéséért tanultatott, most a' magyar nyelv' diplomatiái rangra emelkedni kezdésével, a' latin literatúrát könnyen szükségtelen tanulmánynak tekintetheti. Legyen tehát a' latin nyelv ezentúl is igazi studiumunk; sőt iparkodjunk mellette a' görögre is hasonló gondot fordítani, mert a' classica literatura minden nemzet' nyelvének a' kiképződésben mindenha legtisztább tükörül szolgálend. És hogy ha mind ezen hatalmunkban lévő kedvező eszközöket nyelvünk' kimívelésére célirányosan használni el nem mulatjuk: bizonyosan várhatjuk, hogy a' classicitás' aranykora egykor nemzeti magyar prosánkra is tündöklő fényben felderülend.